

El pes de la cultura en el procés constitutiu dels Objectius de Desenvolupament Sostenible

Una oportunitat de reflexió

Gemma Grau Pérez

24/12/2020

Abstract

Els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) proporcionen un ambiciós model de pau i prosperitat a escala global. La presència de l'àmbit cultural ha estat desafortunadament escassa. Més enllà de les diferents interpretacions, la cultura no va integrar cap dels disset objectius com a eix central. Malgrat els ingents esforços de col·lectius i institucions, la dimensió cultural va ser relegada a un instrument facilitador. Aquesta anàlisi proposa un breu repàs al procés de construcció dels ODS a partir de les intervencions dels participants en les diferents sessions de l'Open Working Group (OWG). L'objectiu és comprendre millor els mecanismes del procés constitutiu de l'Agenda 2030 per poder contribuir a la reflexió sobre noves propostes d'actuació en suport a la cultura, també en el sector museístic.

“Al final, la cultura és l'única cosa que ens vincula d'una manera extraordinària, tant en la utopia com en la realitat”.

H. E. Mrs. María Fernanda Espinosa Garcés

73a sessió de l'Assemblea General de les Nacions Unides (2019)

No és un fet anecdòtic que durant la presentació del nou sistema de publicitat del metro de Barcelona les imatges escollides per al trajecte institucional fossin precisament els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS). A casa nostra, com arreu del món, la campanya en suport al projecte de desenvolupament sostenible cristal·litzat en els ODS es caracteritza per tenir una envergadura ingent i una capillaritat extraordinària. Certament, el món de la cultura no n'ha estat aliè. Són innumerables les col·laboracions i les complicitats que s'han establert amb l'àmbit de les arts, la cultura i l'economia creativa. Per citar alguns dels nombrosos exemples de compromís en el territori català, cal esmentar el Primavera Sound, el Pla de museus 2030 de la Generalitat de Catalunya o l'aposta explícita per promoure i sostenir els disset objectius per part de la Xarxa de Biblioteques Municipals.

Paradoxalment, i com ha estat àmpliament assenyalat i debatut, cap dels disset objectius presenta la cultura com a àmbit central d'actuació. Per provar de comprendre el procés que ha portat a aquest resultat, és rellevant l'anàlisi de les intervencions dels participants en les diferents sessions de l'Open Working Group (OWG), amb especial atenció a les aportacions dels estats membres. L'objectiu d'aquest estudi és presentar un aprofundiment crític sobre la base documental del cos de treball previ a la redacció de l'Agenda 2030, per contribuir a la reflexió informada sobre futures propostes d'actuació en suport de la cultura en l'àmbit del desenvolupament sostenible.

La cultura com a element perifèric en els ODS

El mes de setembre del 2015, els cent noranta-tres països de l'Assemblea General de les Nacions Unides van adoptar els compromisos continguts en el document *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. La coneguda com a Agenda 2030 s'originava a través d'un mecanisme col·lectiu de reflexió i avaluació dels impactes dels Millennium Development Goals (MDG). Va ser considerada com la culminació d'un procés participatiu sense precedents, estructurat a través de l'Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals (OWG). Aquest procés, iniciat l'any 2013, aspirava a donar resposta a un gran nombre de qüestions que no van ser degudament resoltes en els MDG en relació amb els drets humans, la col·laboració internacional i el paper de la societat civil.

Els disset Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) es troben definits en el paràgraf 51 de l'Agenda 2030, així com els subseqüents cent seixanta-nou subobjectius —*targets*— i els dos-cents trenta-dos indicadors associats. Els ODS conformen un marc per definir les prioritats i les estratègies d'actuació i per equilibrar les necessitats econòmiques, socials i ecològiques de la societat contemporània. L'objectiu és tan necessari com ambiciós: alinear els esforços globals cap a un model de prosperitat que respecti les persones i el planeta. L'elaboració dels ODS es fonamenta sobre la base d'implementar els principis de desenvolupament sostenible en totes les esferes de la societat.

La rellevància d'aquest procés en l'actual marc històric i social sembla incontestable. Els ODS es posicionen com a principals catalitzadors de l'ajuda al desenvolupament i de la lluita contra la pobresa durant els pròxims deu anys. Així doncs, els ODS es confirmen com el sistema de referència que previsiblement exercirà una influència determinant en les polítiques globals per al desenvolupament a mitjà i llarg termini. La definició i ratificació dels ODS transcendeix el discurs formal i pretén contribuir al desenvolupament sostenible de la societat humana de manera determinant. És en aquest marc en què la valoració de l'àmbit cultural ha estat considerada com una peça fonamental i ineludible (Hosagrahar 2015).

L'adhesió de la Unesco a aquests principis va ser categòrica. L'organisme va declamar que “[l]a cultura és qui som i allò que forma la nostra identitat. Cap desenvolupament pot ser sostenible sense incloure la cultura”.⁽¹⁾ Des de la mateixa agència, es va reafirmar el compromís de reconèixer i promoure el paper de la cultura com a actor fonamental en els ODS, considerant-la un element tant combustible com motor, *enabler* i *driver*, imprescindible per a la consecució eficient dels objectius prefixats en les diverses dimensions del desenvolupament sostenible.

Malgrat aquest clar posicionament, és necessari admetre que la cultura no es va veure considerada com a nucli fonamental en cap dels disset objectius, i va aparèixer només com una referència explícita en cinc dels cent seixanta-nou *targets*. Les reaccions al text definitiu en la comunitat cultural van ser de marcada polarització. D'una banda, la Unesco va proclamar que els ODS atorgaven a la dimensió cultural una rellevància sense precedents, mentre que, d'una altra banda, un nombre important de veus crítiques es van alçar per expressar el fet que la cultura no havia trobat l'esperada centralitat en l'Agenda 2030.

Tot i reconèixer la importància dels ODS com a guia per combatre la pobresa, protegir el planeta i garantir la pau i la prosperitat dels pobles, diversos autors van criticar la quasi imperceptible presència de la dimensió cultural en la redacció final del text (Hawkes 2015, Martinell 2015, Appe 2016, Pascual 2016). Altres veus van defensar la necessitat de demostrar que les accions de política cultural haurien de ser reconegudes en relació amb la consecució efectiva dels ODS (Villaseñor Anaya 2016) i d'altres van posar de manifest la transversalitat implícita i la contribució indirecta de les dimensions creatives i culturals en la concepció dels ODS (Hosagrahar 2016, Gupta & Vegelin 2016).

Objectius de Desenvolupament Sostenible, Ubud, Bali. Fotografia: de l'autora.

El camí indòcil de la cultura

La relació entre cultura i desenvolupament sostenible ha estat àmpliament defensada, com també ho ha estat la dificultat històrica a l'hora de ratificar aquesta relació per mitjà de compromisos formals de caràcter vinculant (Brown 1991, Nurse 2006, Throsby 2008, Martinell 2015).

Alguns antecedents es poden traçar fins a la Declaration of the Principles of International Cooperation (Unesco, 1966), la Mondiacult World Conference (1982) i la proclamació de World Decade for Cultural Development (1988-1997) (Maraña 2010, Pascual 2015). Amb *Our Creative Diversity* (1995), la Unesco va intentar aprofundir en la relació entre cultura i desenvolupament, encara que l'informe resultant va tenir un impacte limitat (Baltà *et al.* 2015). Malauradament, el procés que va portar a la redacció dels MDG (2000) no va considerar l'oportunitat de plasmar la interdependència entre cultura i desenvolupament com a protagonista d'un dels axiomes o objectius (Matsuura 2008).

L'any 2001, el Tutzinger Manifesto for the Strengthening of the Cultural-aesthetic Dimension of Sustainable Development (2001) va fer una crida a ampliar les estratègies de sostenibilitat internacionals en relació amb l'art i la cultura. Aquell mateix any, la Unesco va aprovar la Universal Declaration on Cultural Diversity (2001), que conté una menció rellevant en l'article 3. La declaració considera que l'essència del desenvolupament no s'ajusta únicament a termes de creixement econòmic, sinó que respon a la consecució d'una existència cultural, espiritual i emocionalment satisfactòria. Paral·lelament, en el treball seminal de Jon Hawkes, *The Fourth Pillar of*

Sustainability: Culture's Essential Role in Public Planning (2001), s'argumentava la necessitat de considerar la cultura com a quart pilar de la sostenibilitat per garantir la vitalitat cultural de les comunitats. Tal com va establir l'autor, "la societat sostenible depèn d'una cultura sostenible. Si la cultura de la societat es desintegra, la totalitat de la societat es desintegrarà".(2)

L'Agenda 21 for Culture (2004) va recollir les línies mestres d'aquest pensament i va advocar per la inclusió de la cultura com a quart pilar de la sostenibilitat en els fòrums internacionals. L'Agenda 21 va ser ratificada pel grup de treball United Cities and Local Governments (UCLG), i va impulsar la definició d'accions de política local coordinada per a la promoció de la cultura en tots els àmbits. Les subseqüents convencions de la Unesco, *Convention on the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* (2003) i *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions* (2005), van complementar el marc conceptual i normatiu entre les relacions de cultura i desenvolupament (Pascual 2016). L'International Congress "Culture: a Key to Sustainable Development" va ser el primer congrés internacional centrat específicament en els vincles entre cultura i desenvolupament sostenible, i va concloure amb la coneguda com la Declaració de Hangzhou (2013).

Irina Bokova a l'International Hangzhou Congress. Fotografia: de Matthieu Guevel.

Poques setmanes després, l'aleshores secretari general de les Nacions Unides Ban Ki-moon es faria ressò de la principal conclusió del congrés. "El mes passat, uns cinc-cents participants de vuitanta-dos països es van reunir a Hangzhou. [...] Van emetre un missatge clar. Volen integrar la cultura a l'Agenda de Desenvolupament post-2015 mitjançant objectius i indicadors clars", (3) va declarar. La resposta de les organitzacions en suport de la cultura no es va fer esperar. Un dels exemples més il·lustratius el podem trobar en la campanya global *The Future We Want Includes Culture*, on la UCLG va desenvolupar un lideratge determinant.

Amb la *Declaration on the Inclusion of Culture in the Sustainable Development Goals* (2014) es va fer palesa la demanda d'incloure la cultura en els ODS amb una proposta clara per un objectiu articular. "La millor manera d'incloure aquestes consideracions a l'Agenda de Desenvolupament post-2015 és mitjançant un objectiu centrat explícitament en la cultura. [...] Garantir la sostenibilitat cultural per al benestar de tothom".(4) És una proposta que, desafortunadament i en vista de la redacció final, no va disposar dels suports fàctics necessaris.

ODS com a procés de síntesis col·lectiva

Per avaluar de manera crítica els resultats de l'Agenda 2030, és rellevant aprofundir en l'arquitectura específica del procés de redacció. El punt de partida d'aquesta anàlisi es troba en el mandat derivat de Rio+20, en què es va disposar la necessitat d'activar un mecanisme col·lectiu de debat amb l'objectiu d'assegurar un procés participatiu de constitució dels ODS. A partir de 2013, aquesta voluntat es va materialitzar principalment en les tretze sessions de l'Open Working Group of the General Assembly on Sustainable Development Goals (OWG).

L'anàlisi documental dels 1.634 textos que conformen el cos de treball i les aportacions dels diferents agents a les

discussions de l'OWG publicats en la Sustainable Development Knowledge Platform permet un acostament informat a les diverses posicions institucionals respecte de la inclusió de la cultura en els ODS. D'aquest estudi se'n desprenen apunts rellevants que poden contribuir a informar les futures estratègies d'actuació individual i col·lectiva en relació amb la plena inclusió de la cultura en el debat de la sostenibilitat.

Com a preàmbul genèric és important destacar que cap dels documents consultats aporta negatives frontals i explícites a la inclusió de la cultura en els ODS. Les posicions dels agents, però, varien enormement en un espectre que comprèn des de la més completa desatenció fins al suport explícit a la inclusió de la cultura com a element primordial en l'agenda del desenvolupament sostenible.

A continuació, es proposa un breu repàs de les posicions institucionals exhibides pels diversos estats membres, les posicions específiques sostingudes pels Majors Groups and other Stakeholders (MGoS) i les aportacions de la Unesco, així com els apunts editats pels diversos United Nations Technical Support Teams (TST).

Aportacions dels estats membres

Les intervencions dels diferents estats membres —els cent noranta-tres estats sobirans amb igual representació a l'Assemblea General de les Nacions Unides— es poden agrupar per criteris de proximitat de plantejaments amb relació a la centralitat de la cultura en els processos de desenvolupament sostenible.

Entre els estats membres que no van demostrar cap mena de sensibilitat sobre la inclusió de la cultura, es poden destacar aquells que, tot i conferir una centralitat a la cultura en les polítiques nacionals, no van traslladar aquesta preocupació a les discussions dels ODS. El Canadà, com a part de la troica amb Israel i els Estats Units, no va considerar pertinent fer cap esmena, malgrat la importància dels esforços públics al suport d'institucions nacionals com la Creative City Network. De manera similar, les aportacions de la troica formada per Austràlia, Holanda i el Regne Unit van ser virtualment insignificants i es van limitar a comentaris genèrics sobre el valor de la diversitat cultural. La pobresa d'aquestes intervencions va resultar significativa en relació amb el nivell d'integració de la cultura amb les polítiques públiques holandeses, des del Wet op het specifiek cultuurbeleid (1993) fins a les polítiques promogudes per The Regional Arts Fund a Austràlia o els diferents Sustainable Development Action Plan elaborats pel Department for Digital, Culture, Media and Sport britànic.

El Group of 77 i la Xina es van remetre a les definicions de la Unesco, sense avançar cap reivindicació addicional a les consideracions de cultura com *enabler* i *driver* per al desenvolupament sostenible. De la mateixa manera, les aportacions de la troica formada per França, Alemanya i Suïssa es van restringir a reconèixer la dimensió cultural respecte als drets internacionals ja definits en cimeres precedents. Uganda i la troica Xipre, Singapur i els Emirats Àrabs Units només van reivindicar el paper de les diferències culturals entre els estats i la importància de l'intercanvi cultural, situant la cultura com a motor canònic de les tres dimensions del desenvolupament sostenible.

Els països del grup Pacific Small Island Developing States, Veneçuela, Nigèria i els estats africans, van concentrar-se a reivindicar aspectes relatius a la cultura indígena i el coneixement tradicional, deixant de banda els altres trets modernitzadors i universalistes. El Nepal va urgir a tenir en compte la necessitat de visibilització sobre les qüestions de patrimoni històric-urbanístic, i les Maldives va reclamar que es consideressin els recursos naturals i oceànics com a part integral de la cultura dels pobles. També són rellevants les mencions al respecte ineludible de la sobirania nacional i les tradicions locals des d'alguns països amb forta permeabilitat espiritual com l'Índia, Bangladesh, Tunísia o Egipte.

La troica formada per Itàlia, Espanya i Turquia va donar forma a algunes reivindicacions necessàries en matèria cultural, advocant per la presa de consciència de la importància cultural en matèria laboral, econòmica, política, social o educativa. Van definir la cultura amb l'accepció d'element clau, *key element*, i van reclamar un major èmfasi en la dimensió cultural del desenvolupament sostenible, sense, però, establir un nivell de concreció operativa vinculant en les seves propostes. Malgrat la significativa extensió, les aportacions d'Espanya es poden considerar com un pas enrere si les comparem amb el paper de lideratge que va assolir en el marc del Millennium Development Goals Achievement Fund (MDG-F). Cal recordar l'impuls determinant que Espanya va exercir en aquella ocasió, en què va considerar la cultura com a integrant explícit d'una de les vuit àrees d'intervenció. Va ser

una aproximació que, desafortunadament, no es va repetir en el context de l'OWG.

En una línia més incisiva, les demandes de la República Islàmica de l'Iran van considerar la cultura un element transversal, integrat de manera conscient i proactiva en els programes de desenvolupament. El Perú i Mèxic van insistir en la transversalitat de la dimensió cultural i en la necessitat de preservar la transmissió intergeneracional del patrimoni. L'Argentina, Bolívia i l'Equador van apostar per la inclusió efectiva de la dimensió cultural en els ODS, i la República de Corea va urgir a la revisió del tractament atorgat a la cultura per fer valer la seva rellevància i essencialitat. Com a exponent del Group of Friends on Culture and Development, el Qatar es va destacar amb una de les intervencions més significatives. En el seu discurs, es va definir la necessitat d'un acostament transversal en els ODS i un aprofundiment en les interrelacions entre la cultura i les altres dimensions del desenvolupament sostenible. Cal destacar que aquest grup, format per trenta països, es va posicionar com l'única aliança entre els estats membres per a la inclusió de la cultura en l'agenda internacional.

Tan sols dos discursos, del total presentat pels estats membres, van demanar la redacció específica d'un objectiu de caràcter cultural. La intervenció de Cuba va ser, sens dubte, la que va reivindicar de manera més específica la plena incorporació de la cultura en els ODS. Cuba va proposar la creació d'una nova dimensió cultural del pilar de la sostenibilitat social i en va definir els principals instruments associats, sense, però, considerar la cultura com a quart pilar de la sostenibilitat. De manera similar, Croàcia i Bulgària van proposar la idea d'estimar la cultura com a dimensió essencial i subjacent respecte als tres pilars del desenvolupament sostenible, i van demanar igualment un objectiu per al seu específic reconeixement.

Aportacions dels Major Groups and other Stakeholders (MGoS)

L'elaboració dels ODS va necessitar un ingent consens transversal. En l'Earth Summit (1992) es va reconèixer la necessitat de participació activa de tots els sectors socials. Aquestes contribucions es van formalitzar en els anomenats Major Groups and other Stakeholders (MGoS), que van incloure representacions de sectors tan diversos com els de dones, nens i joves, pobles indígenes, organitzacions no governamentals, autoritats locals, treballadors i sindicats, empreses i indústria, comunitat científica i tecnològica, agricultors o persones amb discapacitat.

Pel que fa a les respectives intervencions durant les tretze sessions de l'OWG, es pot destacar que, en línies generals, les aportacions van presentar una major sensibilitat amb la dimensió cultural que les intervencions dels estats membres. La primera evidència a remarcar és que no hi ha cap MGoS que doni suport de manera específica a la dimensió cultural en els ODS. Dels grups que van participar en el procés, tot i no ser l'objectiu principal de les respectives intervencions, tres van destacar per l'elaboració de demandes concretes en favor de la cultura: el Women Major Group, l'Indigenous People i el Local Authorities.

Mafikizolo, Johannesburg, South Africa (2016).

Fotografia: de Project Everyone.

El Women Major Group va incloure l'element cultural en la majoria de les intervencions, organitzades en tres línies

argumentals principals. La primera, la reclamació que els acords ratificats fossin honorats; la segona, l'exigència d'una major atenció en l'impacte de les pràctiques culturals en el benestar de les dones i de les nenes, i la tercera, l'impuls de la cultura com a mecanisme efectiu per a la reducció sostinguda de la pobresa en totes les seves formes. Tal com ja ho havien fet a Rio+20, les diverses intervencions de l'Indigenous People Major Group van destacar la incidència determinant de la cultura en el desenvolupament, amb un especial accent en la preservació i promoció de les cultures indígenes.

El Local Authorities Major Group (LAMG) es va constituir com un mecanisme de coordinació i consulta de les principals xarxes internacionals de governs locals. De les múltiples intervencions del LAMG en l'OWG, només en la quarta sessió es va fer una crida vehement a la inclusió de la cultura en els ODS, d'acord amb les línies d'actuació acordades a l'Agenda 21 for Culture. Específicament, es va apostar per un canvi de model que inclogués la cultura com a quart pilar de la sostenibilitat, i es va reclamar un desplegament integral de polítiques que entenguessin la dimensió cultural com a *enabler* i com a *driver* del desenvolupament sostenible. Malauradament, aquest impuls inclusiu va quedar fortament diluït en les altres intervencions del grup.

Aportacions de les UN i les agències associades

Les intervencions de les UN i les diverses agències associades mereixen una valoració específica. En les diferents aportacions, les UN es van posicionar en la línia de les regulacions i convencions anteriors, recordant la necessitat de garantir la pràctica de la pròpia cultura, el respecte a la diversitat cultural, la salvaguarda del patrimoni cultural i natural, el foment de les institucions culturals, la promoció del turisme cultural i l'enfortiment de les indústries culturals i creatives. La UNCCD va aportar reflexions explícites sobre la dimensió cultural del patrimoni natural, remarcant la importància dels ecosistemes com a proveïdors de serveis culturals.

La intervenció de la Unesco va ser d'especial rellevància, atès el seu mandat exclusiu. En les declaracions d'obertura dels OWG, va apostar per completar el paradigma de la sostenibilitat amb un component cultural explícit, sense, però, determinar-ne els detalls. En la declaració International Congress Culture: Key to Sustainable Development (2013) a Hangzhou, la Unesco va subscriure la demanda d'un objectiu específic centrat en la cultura per la promoció i protecció del patrimoni, la diversitat, la creativitat i la transmissió del coneixement. Aquesta proposta es completava amb una sèrie de subobjectius i indicadors clars que relacionaven la cultura amb totes les dimensions del desenvolupament sostenible.

Les implicacions dels acords presos a Hangzhou només es van reconèixer en els documents produïts per l'UN TST i en particular el TST Issues Brief: Education and Culture (2013). El document va recollir l'estat de la qüestió i va instar la integració de la cultura en polítiques i estratègies de desenvolupament per mitjà d'un objectiu específic, a més de subratllar la contribució intrínseca de la cultura al desenvolupament sostenible i reclamar la integració de la cultura en totes les polítiques i programes de desenvolupament d'acord amb els instruments normatius internacionals. És significatiu que la Unesco no va sostenir tal posició en cap de les seves intervencions a l'OWG.

Cultura sí, però en petites dosis

Com es deriva de l'anàlisi presentada, es pot argumentar que la presència de la cultura en la redacció final dels ODS va reflectir de manera coherent les posicions predominants durant l'OWG, tant de la Unesco com de la majoria dels estats membres.

De la transcendència positiva de la cultura durant l'OWG en queda un fet argumentat. L'Agenda 2030 va posar de manifest el cos de coneixement precedent sobre la relació entre la cultura i el desenvolupament sostenible i va reafirmar, sense superar-los mai, els drets culturals ja reconeguts. Una interpretació generosa del text introductori i dels diferents *targets* i indicadors pot admetre accents generalistes, si bé difícilment operatius, en àrees com la integració de la cultura en les polítiques i els programes de desenvolupament, el foment de la cultura i la comprensió mútua per promoure la pau i la reconciliació, o la salvaguarda dels drets culturals en el marc del desenvolupament social inclusiu.

Jornades escolars sobre els ODS, Lausana, Suïssa.
Fotografia: de l'autora.

Tot i aquesta interpretació, l'oportunitat d'un objectiu específic per a la cultura no només va ser finalment rebutjada, sinó que durant el procés de l'OWG es va arribar a qüestionar la natura *goalable* de la cultura. El text final tampoc va definir els mecanismes operatius imprescindibles per a l'efectiva aplicació dels principis generals que proposava en matèria de cultura ni va adreçar el concepte de *pobresa cultural* de manera extensiva.

Així doncs, i malgrat la doble definició d'*enabler* i *driver*, la presència de la dimensió cultural va esdevenir un element subjacent a l'agenda del desenvolupament sostenible. El text finalment ratificat no va incloure els acords presos a Hangzhou ni va reflectir el discurs més innovador, encara que significativament minoritari, que considerava la cultura com a entitat mereixedora d'objectius específics.

Cultura i sostenibilitat, un projecte solidari i de futur

Cal, però, recordar que l'oportunitat de transformació col·lectiva que representa la definició dels ODS no es pot considerar conclosa.

Cada dia apareixen noves veus, noves propostes i nous mecanismes per ancorar els principis de desenvolupament sostenible a les múltiples realitats. És precisament en aquest espai on hi ha l'oportunitat concreta per traslladar de manera efectiva i explícita la importància específica de la cultura en el nucli del debat de la sostenibilitat.

D'una banda, els ODS són un document estàtic, i com a tal, una oportunitat malbaratada per accentuar explícitament la relació indissoluble entre cultura i sostenibilitat. De l'altra, però, els disset objectius són un instrument en un procés dinàmic i incontenible cap a un futur de pau, progrés i sostenibilitat. Un futur on la cultura és un element clau i on els professionals del sector tenen l'oportunitat de fer valer el seu compromís i la seva convicció sobre la necessitat d'incrementar la presència de la cultura en l'agenda del desenvolupament sostenible.

Una reflexió crítica i informada dels resultats obtinguts, les posicions defensades i les estratègies privilegiades durant el procés de l'OWG pot aportar noves perspectives per a la definició de models d'actuació renovats. Tal com es desprèn del present estudi, hi ha oportunitats significatives principalment pel que fa a tres àmbits: la coordinació dels agents en suport de la cultura, la consolidació d'un Major Group específic i l'enfortiment i la difusió del terme *pobresa cultural*.

La coordinació d'esforços i programes sembla, en vista de l'anàlisi documental, un element clau per a l'èxit de l'empresa. La necessitat d'una acció conjunta entre agents que defensen les postures en què la cultura és un element central es fa evident. L'alineament d'esforços i missatges entre les grans institucions com la Unesco, la UCGL o el Group of Friends on Culture and Development suposaria un pas endavant en la creació d'una massa crítica en suport a la cultura. Paral·lelament, l'establiment de connexions entre els diversos agents socials que van demostrar un suport actiu i explícit a la cultura durant l'OWG podria també enfortir la seva presència en els cercles de decisió

internacionals. L'exploració de complicitats sostingudes amb l'Indigenous People i, especialment, amb els moviments feministes representats pel Women Major Group podria potenciar la rellevància i la centralitat de la cultura en l'agenda global del desenvolupament.

Tot i no ser l'objecte d'aquest estudi, futures recerques sobre les sinergies entre l'ecofeminisme i els moviments d'inclusió de la cultura com a aspecte fonamental del desenvolupament sostenible en el marc dels ODS podrien aportar aspectes innovadors i de considerable interès per a un avançament de la posició de la cultura en el marc de la sostenibilitat global.

La creació d'un grup d'influència d'alt nivell específic per a la cultura, un Major Group for Culture, com també proposa el recent *Culture in the Implementation of the 2030 Agenda: A Report by the Culture 2030 Goal Campaign* (2019), apareix, en vista d'aquest estudi, com un element necessari i ineludible. La consolidació d'un Major Group d'aquestes característiques no només seria un pas determinant per al reconeixement de la cultura com a eix central del desenvolupament sostenible, sinó que també proporcionaria els instruments i les capacitats pràctiques als grups que el configuren per a la plena participació en el procés, tal com apareixen definits en l'article 15 de de la Resolució 67/290. Aquestes prerrogatives inclouen, entre d'altres, l'accés a documentació oficial, la possibilitat d'intervenció i la d'emetre recomanacions. Són unes possibilitats que, sens dubte, ajudarien a potenciar la centralitat de la cultura en el marc internacional.

Aquest estudi també aporta elements que evidencien el fet que el concepte de pobresa cultural no va aparèixer de manera generalitzada en els documents discutits durant els OWG. En el marc d'una campanya global per erradicar la pobresa en totes les seves formes, les institucions culturals apareixen com les comunitats més indicades per contribuir a la necessària definició del terme en el context dels ODS, a l'avaluació del seu abast i les seves conseqüències i a l'elaboració de plans frontals de resolució. Cal que la rellevància del problema darrere del concepte *pobresa cultural* transcendeixi el sector específic i arribi a l'opinió pública per esdevenir una preocupació de prou entitat. Sense aquest impuls ciutadà, serà molt difícil que la cultura acumuli suficients suports per esdevenir un objectiu autònom en els plans de desenvolupament sostenible.

Els museus com a actiu fonamental

En aquest context, que requereix l'establiment urgent d'objectius compartits i vies de diàleg, la xarxa de museus i els professionals que la integren ocupen una posició privilegiada.

En l'actualitat, les contribucions dels museus en resposta als reptes plantejats pels ODS són extensives i abracen un ventall extraordinari d'iniciatives. Es poden trobar innombrables exemples, des dels esforços de transformació de les infraestructures pròpies per assolir més nivells d'eficiència i sostenibilitat (Byrro Ribeiro & Bittencourt Lomardo 2014), fins a la renovada atenció de pràctiques i processos de gestió, tant en les col·leccions pròpies com en les exposicions itinerants (Sutter 2008; Lord 2012), així com a les actuacions cap a un paradigma de turisme i gestió del patrimoni més solidari (Stylianou-Lambert *et al.* 2015). La transformació digital dels museus i les galeries s'ha associat de manera positiva a una reducció de l'empremta de carboni gràcies a la realitat virtual, les exhibicions interactives o les activitats d'e-museïtzació (Pop, I. L. 2014, 2019). També en l'àmbit de la docència no formal, els museus s'han erigit com a organitzacions clau en el camp de l'educació per a la sostenibilitat (Wang & Chiou 2018).

Aquests són certament aspectes de rellevància inqüestionable per aconseguir museus i comunitats més sostenibles, però cal tenir present que també hi ha una legítima oportunitat per als museus i per als seus professionals a l'hora de reforçar activament la importància de l'esfera cultural com a pilar del desenvolupament.

D'una banda, el reforçament conceptual del terme *pobresa cultural* sembla un pas imprescindible a l'hora de plantejar plans d'actuació i sinergies entre els agents implicats. Un esforç taxonòmic més gran no només serviria per definir la pobresa cultural com a unitat bàsica de comunicació i mesura en el context dels ODS, sinó que proporcionaria els pilars per a la comparació amb altres tipus de pobresa, i contribuiria a informar el marc formal per al disseny, l'execució i l'avaluació de propostes pal·liatives. Aquest reforçament conceptual implicaria també una millorada capacitat de comunicació. Si, en els últims anys, conceptes com *pobresa energètica* han esdevingut elements centrals d'aglutinació social en els processos que advoquen per un futur més just, la difusió del concepte

pobresa cultural al gran públic pot representar una oportunitat concreta per a l'agregació d'esforços. La xarxa de museus i els seus professionals altament qualificats poden ser les veus determinants en aquest procés col·lectiu de construcció de significat.

La translació del concepte *genèric* i *abstracte* a les diferents realitats específiques és un pas necessari per aprofundir sobre la seva entitat real i sobre les conseqüències pràctiques per al benestar individual i col·lectiu de les poblacions afectades. Carbó recordava com els conceptes *cultura* i *pobresa* s'han estudiat tradicionalment des d'angles segregats fins a l'obra d'Amartya Sen (1992), que descrivia les diferències entre poder participar de la cultura i tenir capacitat per fer-ho (Carbó 2018). Els programes de recerca del sector museístic sustenten la innegable capacitat de poder aportar consideracions ajornades de les relacions entre tots dos.

A més, la profunda implantació territorial i el prestigi de què gaudeixen permeten als museus endinsar-se en les diferents realitats que conformen el significat original del terme *pobresa cultural*, com a part del seu compromís amb la ciutadania. La capil·laritat de la xarxa de museus estableix les premisses per a una eficient identificació dels components de la *pobresa cultural* en els diversos nuclis socials, mentre que la seva funció pedagògica no normativa atorga a aquestes organitzacions les capacitats per contrastar-la de manera efectiva. Des d'aquesta perspectiva, els museus i les galeries estan cridats a reavaluar els compromisos vigents i a desenvolupar accions concretes adreçades a reforçar el seu impacte en el procés de construcció d'un futur solidari.

Així doncs, en el marc dels ODS, els museus podrien ser protagonistes en la lluita contra la *pobresa cultural* a través de la recerca, el disseny i la implementació de programes referencials d'innovació social per mitjà de la capacitat cultural.

D'altra banda, la xarxa de museus pot posicionar-se davant dels esforços relacionats directament amb l'últim dels objectius descrits a l'Agenda 2030, l'"Aliança pels Objectius" (ODS n. 17).

Des de la mateixa definició dels ODS es reconeix l'acció conjunta i coordinada com a mesura indispensable per a la consecució del projecte comú. La creació i el foment de xarxes locals, regionals, nacionals i globals esdevé un imperatiu per traslladar els objectius d'un pla teòric a un pla necessàriament operatiu. Les competències de mediació dels museus i els seus professionals qualificats els situen en una posició de privilegi per establir espais de debat i intercanvi transversals entre la societat civil, el teixit productiu, els organismes públics i les institucions. Són uns espais de diàleg que, d'acord amb els resultats d'aquesta recerca, van quedar parcialment desatesos durant el procés de l'OWG, però presenten oportunitats de foment de la sostenibilitat a través de la cultura, tant presents com futures.

La possibilitat de fer-se ressò dels neguits i els anhels del teixit social a partir d'una perspectiva crítica situa els museus en el centre de debat públic. Recentment, Sutton recordava en la seva intervenció en la Marrakech Partnership for Global Climate Action (2019) la capacitat intrínseca dels museus per contribuir positivament a aquest compromís global gràcies tant al seu impacte físic i econòmic com a l'enorme repercussió social en les comunitats que serveixen. Els museus, doncs, es converteixen en escenaris de primer nivell per promoure el desenvolupament sostenible, ja que, en opinió de l'autora, "tenen la llicència, probablement una autoritat particular per fer-ho com a institucions de confiança, fàcilment reconeixibles i centrades en la comunitat".⁽⁵⁾

Tal com es va debatre en la recent ICOM General Conference a Kyoto (2019), els museus ofereixen una infraestructura logística i de talent a escala global que permet facilitar l'acció col·lectiva mitjançant la creació de xarxes, la sensibilització pública, el suport a la investigació i la creació de coneixement. Potser una de les conseqüències més significatives d'aquest debat ha estat l'acceptació de la nova definició del terme. Els museus són entesos com a "espais democratitzadors, polifònics inclusius i per al diàleg crític sobre el passat i els futurs. [...] Són participatius i transparents i treballen en col·laboració activa amb i per a diverses comunitats per recopilar, preservar, investigar, interpretar, exhibir i millorar les comprensions del món, amb l'objectiu de contribuir a la dignitat humana i la justícia social, la igualtat global i el benestar planetari".⁶

Aquesta definició ajornada inclou de manera explícita la implicació dels museus en el desenvolupament sostenible i reconeix el paper d'aquestes institucions en el foment actiu de la vertebració social imprescindible per aconseguir les necessàries transformacions estructurals. Amb aquest propòsit, la recerca, el diàleg participatiu, l'acció coordinada i efectiva, la difusió de coneixements clau i la col·laboració intersectorial apareixen com a mecanismes

imprescindibles per lluitar contra la pobresa cultural i per enaltir la cultura en una merescuda posició d'essencialitat, no només en el marc dels ODS.

Per afrontar aquest repte d'urgència i magnitud sense precedents, el sector museístic esdevé un actiu fonamental.

Agraïments

Agreixo a Jordi Baltà i Jordi Pascual els suggeriments al treball de recerca que conforma la base d'aquest article.

Citacions originals

INTRO. "In the end, culture is the only thing that links us in an extraordinary way, both in utopia and reality."

1. "Culture is who we are and what shapes our identity. No development can be sustainable without including culture."
2. "A sustainable society depends upon a sustainable culture. If a society's culture disintegrates, so will everything else."
3. "Last month, some 500 participants from 82 countries came together in Hangzhou, China. [...] They had a clear message. They want to see culture integrated into the post-2015 Development Agenda through clear goals, targets and indicators."
4. "The best way to include these considerations in the Post-2015 Development Agenda is through the inclusion of a goal explicitly focused on culture. [...] The wording suggested for the Goal explicitly focused on culture is: 'Ensure cultural sustainability for the wellbeing of all'."
5. "They have the license, likely a particular authority to do so as trusted, easily-recognizable, community-centered institutions."
6. "Democratising, inclusive and polyphonic spaces for critical dialogue about the pasts and the futures. [...] They are participatory and transparent, and work in active partnership with and for diverse communities to collect, preserve, research, interpret, exhibit, and enhance understandings of the world, aiming to contribute to human dignity and social justice, global equality and planetary wellbeing."

Notes

1. Unesco (2015) "Culture for Sustainable Development". Recuperat de: <https://en.unesco.org/themes/culture-sustainable-development>
2. Hawkes, J. (2001) The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's Essential Role in Public Planning. Recuperat de: <https://www.researchgate.net/>
3. Ki-moon, B. (2013) "Opening remarks to the Thematic Debate on Culture and Development". Recuperat de: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002238/223827m.pdf>, p.13
4. Culture 2015 Goal Net (2014) "Declaration on the Inclusion of Culture in the Sustainable Development Goals". Recuperat de: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ln0T929OjbsJ:https://sustainabledevelopment.un.org/getWSDoc.php%3Fid%3D4762+%&cd=3&hl=en&ct=clnk&gl=ch&client=safari>
5. Sutton, S. (2019) Input from Sarah Sutton, Sustainable Museums consultancy to the high-level champions and the Marrakech Partnership for Global Climate Action. Recuperat de: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/GCA_2019_02_14_Sustainable%20Museums%20consultancy.pdf

6. ICOM (2019) "Creating a new museum definition - the backbone of ICOM". Recuperat de: <https://icom.museum/en/activities/standards-guidelines/museum-definition/>

Bibliografia

Appel, S. (2016). Shifting the Development Discourse: A Narrative of a Civil Society Network in Ecuador. *Journal of International Development*. 28(5).

Baltà, J., *et al.* (2015). Unesco's Work on Culture and Sustainable Development. Evaluation of a Policy Theme, IOS/EVS/PI/ 145 REV.2. Recuperat de: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002344/234443E.pdf>.

Brown, L. D. (1991). Bridging Organizations and Sustainable Development. *Human Relations*, 44(8), 807-831. <https://doi.org/10.1177/001872679104400804>.

Byrro Ribeiro, M. & Bittencourt Lomardo, L. (2016). Environmental Sustainability in Museum Architecture in Previously Existing Buildings: Tools for Decision-Making. In CAMOC / ICAMT join session: Museums between their collections and their environments. Recuperat de: http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/camoc/PDF/Newsletters/Milan_Ribeiro.pdf.

Carbó, G. (2018). Pobreza cultural. Recuperat de: <https://www.interarts.net/noticies-ca/pobresa-cultural/?lang=ca>.

Culture 21 (2019). Culture in the Implementation of the 2030 Agenda: A Report by the Culture 2030 Goal Campaign. Recuperat de: http://www.agenda21culture.net/sites/default/files/culture2030goal_en_exres.pdf.

Gupta, J. & Vegelin, C. (2016). *Sustainable development goals and inclusive development. International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 16,(3), p. 433-448. Recuperat de: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z>.

Hawkes, J. (2001). *The fourth pillar of sustainability: culture's essential role in public planning*. Melbourne: Common Ground Press.

Hawkes, J. (2013). Case Study: Shaping policies: Culture-sensitive and context-based policies in sustainable development in Hangzhou International Congress, "Culture: Key to Sustainable Development", Hangzhou, China, 15-17 May 2013. Recuperat de: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/images/Jon_Hawkes_social_cohesion2.pdf.

Hosagrahar, J. (2013). Built Heritage and sustainable development: a case study from South Asia. In Proceedings of The Hangzhou international congress, session 3a-culture's contribution to achieving sustainable cities, Hangzhou-China, 15-17 May 2013.

Hosagrahar, J. (2015). Cultural Heritage: the UN Sustainable Development Goals, and the New Urban Agenda. Recuperat de: http://www.media.s3.amazonaws.com/legacy_resources/international/habitat/pdf/culturalheritage.pdf.

Hosagrahar, J. *et al.* (2016). Why must culture be at the heart of sustainable urban development? Recuperat de: http://www.agenda21culture.net/sites/default/files/files/documents/en/culture_sd_cities_web.pdf.

Lord, B. *et al.* (2012). *Manual of Museum Planning: Sustainable Space, Facilities, and Operations*, 3rd ed.; Alta Mira Press: Plymouth, UK.

Martinell, A. (2015). ¿Por qué los ODS no incorporan la cultura? Recuperat de: <http://www.alfonsmartinell.com/por-que-los-ods-no-incorpan-la-cultura/>.

Maraña, M. (2010). Cultura y desarrollo. Evolución y perspectivas. Recuperat de: http://www.unescoetxea.org/dokumentuak/Cultura_desarrollo.pdf.

- Matsuura, K. (2008). Message from Mr Koïchiro Matsuura, Director-General of Unesco, on the occasion of the International Day of the World's Indigenous People. Recuperat de: https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/indigenouday2008_Unesco_en.pdf.
- Nurse, K. (2006). Culture as the fourth pillar of sustainable development. Prepared for Commonwealth Secretariat, UK. Small states: economic review and basic statistics 11, 28-40.
- Pascual, J. (2015). Global campaign Culture in SDGs. Recuperat de: <http://jordipascual.info/index.php/11-article-blog/53-global-campaign-culture-in-sdgs>.
- Pascual, J. (2016). Culture as a pillar in sustainability: the best is yet to come. Jordi Pascual, Culture as a pillar in sustainability: the best is yet to come. *Economia della Cultura, Rivista trimestrale dell'Associazione per l'Economia della Cultura*. 4, p. 557-572, doi: 10.1446/85787.
- Pop, I. L. & Borza, A. (2014). Technological innovations in museums as a source of competitive advantage. MPRA Paper No. 76811. Recuperat de: https://mpa.ub.uni-muenchen.de/76811/1/MPRA_paper_76811.pdf.
- Pop, I. L. *et al.* (2019). Achieving Cultural Sustainability in Museums: A Step Towards Sustainable Development, *Sustainability*, MDPI, Open Access Journal, vol. 11(4).
- Sachs, J. (2015). *The Age of Sustainable Development*, US: Columbia University Press.
- Sutter, G. C. (2008). Promoting sustainability: Audience and curatorial perspectives on the human factor. *Curator: The Museum Journal*, 51, 187-202.
- Sutton, S. (2019). Input from Sarah Sutton, Sustainable Museums consultancy to the high-level champions and the Marrakech Partnership for Global Climate Action. Recuperat de: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/GCA_2019_02_14_Sustainable%20Museums%20consultancy.pdf.
- Stylianou-Lambert, T., *et al.* (2015). Politics, tourism and cultural sustainability. In *Theory and Practice in Heritage and Sustainability: Between Past and Future*; Auclair, E., Fairclough, G., Eds.; London; New York: Routledge.
- Throsby, D. (2008). Culture in sustainable development: insights for the future implementation of Art. 13. Recuperat de: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000157287>.
- UCLG (2010). Culture: fourth pillar of sustainable. UCLG policy statement, UCLG Committee on culture and world secretariat policy statement for Mexico City, United Cities and Local Governments (UCLG), Barcelona, 16 Sept 2010. Recuperat de: <http://www.agenda21culture.net/documents/culture-the-fourth-pillar-of-sustainability>.
- UCLG (2013). The role of culture in sustainable development to be explicitly recognised. UN Economic and Social Council (ECOSOC 2013), UCLG Committee on culture world secretariat of United Cities and Local Governments (UCLG). Recuperat de: <https://www.uclg-cisdg.org/sites/default/files/ECOSOC2013-Committeeonculture-ENG.pdf>.
- UN (2015). Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Recuperat de: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.
- UN System Task Team (2012). Culture: a driver and an enabler of sustainable development - Thematic Think Piece. Recuperat de: http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Think%20Pieces/2_culture.pdf.
- Unesco (2012a). Culture: a driver and an enabler of sustainable development. UN system taskteam on the post-2015 development agenda, The United Nations Scientific, Educational and Cultural Organization. Recuperat de: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/post2015/pdf/Think_Piece_Culture.pdf.
- Unesco (2012b). The future we want: the role of culture in sustainable development. The United Nations Scientific,

Educational and Cultural Organization. Recuperat de: <http://www.unesco.org/new/en/rio-20/culture-for-sustainable-development/>.

Unesco (2015). Unesco's Work on Culture and Sustainable Development Evaluation of a Policy Theme. Recuperat de: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002344/234443E.pdf>.

Villaseñor Anaya, C. (2016). What are the issues that have brought us to the crossroads? Recuperat de: http://2016.artsummit.org/media/medialibrary/2016/12/Carlos_Villasenor_World_Summit_Presentation_ENG.pdf.

Wang ,Y. C. & Chiou, S. C. (2018). An Analysis of the Sustainable Development of Environmental Education Provided by Museums. *Sustainability 10* (11). Recuperat de: <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/11/4054>.

A blue rectangular box containing the word "Copyright" in white text.

Copyright